

ОЛИЙ ЎҚУВ ЮРТЛАРИ ТАЛАБАЛАРИНИНГ ИНГЛИЗ ТИЛИДАГИ ОЎЗАКИ НУТҚ КЎНИКМАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ҚОНУНИЙ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

**Отаханова Дилноза Мухаммаджоновна
Наманган давлат университети тадқиқотчиси**

Олий таълим муассасаларининг Нофилологик йўналиш талабаларига инглиз тилини ўқитишда оғзаки нутқ кўникмаларини ривожлантириш масаласида мавжуд ўқув методик база ва уларда ушбу йўналишда қуйилган талаб ва таклифларни ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Биламизки, мамлакатимизда сўнги йилларда амалга оширилаётган ислохотлар таълим соҳасини ҳам четлаб ўтмади. Айниқса ёш авлодга хорижий тилларни ўқитиш тизимини тубдан такомиллаштириш бўйича 2012 йил 10 декабрдаги 1875-сонли Президент қарори бу йўналишда дастур амал бўлиб хизмат қилмоқда. Мазкур қарорда бугунги замон талабаларига ҳамоҳанг равишда тил ўргатувчиларнинг чет тилларида айнан эркин мулоқот қилиш малакасини ривожлантиришга алоҳида аҳамият қаратиб ўтилган.

Ушбу қарорда айтиб ўтилган вазифаларнинг босқичма-босқич таъминланишини белгилаб бериш мақсадида фан бўйича ДТС, фан дастурлари ва у асосида ўқув дастурларини қайта кўриб чиқиш зарурати юзага келди. 2017 йил 6 апрелда тасдиқланган компетенциявий тамойилларга асосланган янги Давлат таълим стандартларида хорижий тиллар билан бир қаторда бошқа барча фанлар бўйича белгиланган таълим мазмуни асосида ўқувчиларда таянч ва фанга оид компетенцияларни шакллантириш кўзда тутилади. Бунда таълимнинг умумий ўрта-таълим мактаб босқичидан тортиб. Коллеж ва академик литцей ва олий таълим босқичларида ҳам ўқув материаллари узвийлигини ва узлуксизлигини таъминлаш асосий вазифалардан бири этиб белгиланган.

Шунингдек ушбу мурожаатда айнан «рақамли Бошланғични ривожлантириш ва бу соҳада жаҳон стандартларига тўлиқ жавоб берадиган ҳар тамонлама етук кадрларни тайёрлаш»га урғу бериб ўтилган. 2018 йил 14 июнь санаси билан тасдиқланган, ЎзДЖТУ томонидан ишлаб чиқилган хорижий тил фан дастурида олий таълим В2 даража битирувчиларининг нутқий компетенция бўйича тайёргарлигига тинглаб тушуниш, гапириш, ўқиш ва ёзиш кўникма ва малакалари дарсларда интеграциялашган равишда олиб борилиши, мавзунинг моҳияти ва мутахассислик хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда, дарсда у ёки бу кўникма ва малака дарсларда асосий деб олинishi белгиланган. Мазкур такомиллаштирилган Д.Т.Сда хорижий тил бўйича умумтаълим мактабларининг 9-синф битирувчилари А2, ўрта махсус таълимни битирувчилар (айни вақтда 10-11-юқори синф битирувчилари ҳам) В1 даража талаблари белгиланиши қайд этилган. ДТСда Олий таълим йўналиши талабаларининг инглиз тилидаги оғзаки нутқ кўникмаларини эгаллаш даражаси халқаро CEFR меъзонлари бўйича қуйидаги параметрларга мувофиқ келиши, ва ушбу тайёргарлик даражасида бўлиши назарда тутилади:

1.1.1. Оғзаки Нутқ фаолияти кўникмаларининг эгаллаш параметрлари

B1	Ишда, мактабда, ҳордиқда ва ҳоказоларда юзага келадиган турли мавзуларда адабий тилда берилган аниқ хабарларнинг асосий ғояларини тушуна олади. Тили ўрганилаётган мамлакат ҳудудида бўлиш эҳтимоли туғилганда юзага келиши мумкин бўлган кундалик вазиятларда суҳбат қура олади. Муайян мавзуларда мулоқотга кириша олади. Ўз таассуротлари, интилишларини баён эта олади; турли воқеа-ҳодисалар ҳақида ўз фикрларини асослаб бера олади. Келажак режалари ҳақида мулоқот қила олади.
B2	Мавҳум ва ўзига хос мавзулар бўйича мураккаб хабарларнинг умумий мазмунини, шу жумладан юқори ихтисослаштирилган оғзаки нутқни тушуна олади. Чет тилида спонтан ва ортиқча паузаларсиз гапира олади, Тили ўрганилаётган мамлакат сўзлашувчилари билан қийинчиликларсиз мулоқот қура олади. Турли ижтимоий мавзуларда аниқ, батафсил нутқ сўзлай олади ва қўйилган асосий муаммо бўйича ўз фикрларини, мавжуд далилларни асослай олади. Воқеа-ҳодисаларнинг афзалликлари ва камчиликларини баён эта олади.

Ушбу қоидаларга асосланган ҳолда биз, Бошланғич таълим йўналиши талабаларининг касбий вазифаларини (ўқувчилар билан мулоқот қилиш, ўзаро ҳамкасблар билан тажриба алмашилиш, ўз соҳаси доирасида тақдимотлар (презентация) қилиш, жаҳон янгиликлари билан танишиш каби) назарда тутган ҳолда оғзаки нутқ кўникмаларини тинглаб тушуниш ва гапириш билан ўзаро уйғунлик ва узвийликда ривожлантирилиши лозим деб топдик.

Қолаверса замонавий таълимнинг долзарб масалаларидан бири бу олий таълим талабаларининг мутахассислик йўналишидан қатъий назар келажакда ўз соҳасининг етакчиси бўлишида бир ёки бир неча чет тилларида эркин мулоқот қила оладиган кадрлар тайёрлаб беришини тақозо этади. Хусусан ушбу фан дастурининг IV бўлимида талабаларнинг B2 (ДТС) ва ундан юқори даражаларни эгаллашлари ва ушбу даражага эришиш уларда илмий ва соҳавий фаолиятда юзага келадиган тил билан боғлиқ вазифаларда эркин мулоқотга киришишларини ва вазиятни самарали ҳал қилишларини таъминлаши кўрсатиб ўтилган.

Шунингдек, ДТСда B2 даража битирувчилари тайёргарлиги даражасига қўйиладиган талабларда тинглаб тушуниш бўйича талаба радио ва телерепортаж, янгиликлар, интервьюлар, хужжатли филм ва хоказоларни тинглаш (кўриш, томоша қилиш) орқали ўрганилаётган тил эгасининг тасмага ёзилган овозини (филм, хужжат, нутқ ва хоказо), шунингдек маъруза, тақдимот ва мунозараларни тинглаб тушуна олиши ва гапириш нутқида уларда бевосита ўзи ҳам қатнашган ҳолда мулоқот қилиши лозимлиги акс этган. Бироқ, таққикот иши мавзусини шакллантириш, мавжуд муаммо ва масалаларни ўрганиш мақсадида, Наманган давлат университети, Фарғона давлат университети, Қўқон давлат педогогика университетларида Бошланғич таълим йўналиши бўйича тайёрланган ишчи дастур ва режалар, фойдаланилаётган дарслик, ўқув қўлланма ва бошқа қўшимча адабиётларни таҳлил қилиш асносида мазкур кўрсатмалар назарда тутилмаётганлиги, ёки танлаб олинган аудиовизуал воситаларда касбга йўналтирилганлик, аутентиклик хусусиятларига эътибор

қаратилмаётганлигига гувоҳ бўлдик. Бир пайтнинг ўзида мазкур йўналишда миллий минталитетимиз, ўзига хос давлат ва жамиятимиздаги хусусиятларда келиб чиққан ҳолда яратилган ўқув адабиётларининг етишмаслигини ҳам таъкидлаб ўтишимиз лозим.

Нутқий компетенциянинг тинглаб тушуниш бўлимида (B2 даражаси учун таълим мазмуни қисмида) ривожлантириладиган кўникмалар сирасида-умумий мазмунни тушуниш, тафсилотларни тушуниш ва айрим маълумотларни олиш учун тинглаш ва тушуниш кўникмалари кўрсатиб ўтилган. (124-сон 08.05.2013). Бироқ ушбу талаблар ҳам хорижий тил дарс жараёнида тизимлашган ва узвий узлуксиз ҳолда ўқув режалари ва дастурларида ўз аксини топмаган.

Кейинги қисмда «гапириш» бўлими «монолог» ва «диалог» ички қисмларига ажратилган ҳолда талабалар эгаллаши лозим бўлган кўникма ва малакалар келтириб ўтилади. Хусусан диалогик қисмда муҳокама, музокара (дебат)ларда қатнашиш, монологик нутқда эса маъруза қилиш, унда ўз фикрларини асослаш, мавзу бўйича тақдимот ўтказиш ва

мақолани умумлаштириш ва хулоса қилиш кўникма ва малакаларига эга бўлиши лозимлиги умумий кўрсатиб ўтилган. Лекин, мазкур йўналишлар бўйича талабаларга касбий соҳасидан келиб чиққан ҳолда тавсиялар-кўрсатмалар бериш, ҳамда уларни ушбу мураккаб босқичларга амалий тайёрлаб бориш бўйича ишчи дастурлари ва табиийки ўқув адабиётларида етарлича манбаа топилмади. Интернет ресурсларидаги мавжуд база эса ўқитувчи ва турли таълим йўналишларида тахсил олувчи талабаларнинг эҳтиёж ва талабларига тўлиқ жавоб бера олмайди (бунда талабаларнинг билим даражаси бир хил эмаслигини ҳам назарда тутиш лозим).

Маълумки ўқув дастурларида чет тили фани икки босқичга бўлинган ҳолда ўқитиш белгилаб берилган. Бу умумий босқич (узлуксиз таълим тизимининг аввалги босқичларида талабалар хорижий тилда эгаллаган малака ва кўникмаларни коррекция қилиш ва тенглаштириш) ҳамда касбга йўналтирилган босқич (нутқ турлари бўйича касбий соҳада чет тилини амалий эгаллаш, талабаларни ижодий шахс сифатида ривожлантириш соҳа бўйича адабиётларни таржима қилиш малака ва кўникмаларини ривожлантириш) дан иборат. Бироқ бугунги кунда олий таълим бакалавр босқичини оптималлаштириш, мутахассисликка 1-курсдан бошлаб йўналтириш жаҳоннинг ривожланган мамлакатлари тажрибасидан келиб чиққан ҳолда муҳим вазифага айланиб бормоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни // Баркамол авлод- Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.-Т.: Шарқ, 1997.-Б. 20-29.
2. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг 2012-йил 10-декабрдаги «Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида» 1875-сон Президент Қарори
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада
4. Ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами.-2017 й. 6-сон, 70-модда.-20-сон, 354-модда.
5. Ўзбекистон Республикаси узлуксиз мажбурий таълим тизимининг Давлат

таълим стандартлари.-Т., 2017.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори / ЎЗР ҚХТ, 2017.-18-сон, 313-модда; 19-сон, 335-модда; 24-сон, 490-модда.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги «Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохатларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-3775-сонли Қарор (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 06.06.2018 й., 07/18/3775/1313-сон)

8. Олий таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида/Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори/ЎЗРҚХТ, 2001.-15-16-сон, 104-модда; 2013.-28-сон, 363-модда, 52-сон, 691-модда; 2015.-2-сон, 21-модда.